

МАКЛЕНА ПРАСА

З російської переклав
Лесь Танюк

ДІЯ ПЕРША

I

1

*На світанку А н е л я будила м а т і р — неголосно,
схвильовано:*

— Мамцю! Мамунечко, люба! Ну мамо! Та прокинься ж!

М а т и

А-а-а! Це ти, Анелько? Що? У тата знову задишка?

А н е л я

Ні-ні! Тато спить. Це мені треба зараз з тобою поговорити, а ти щоб з татом... До десятої години треба... Ой, мамцю! Яке ж це для мене несподіване щастя! Та, мабуть, і для тебе! Еге ж, мамцю? Це просто якийсь небесний сюрприз!

М а т и

Ти ще не лягала спати?

А н е л я

Мамцю, не можу! Пан Влодек освідчивсь мені в коханні. Пропонує руку й серце.

М а т и

Пан Влодек?

А н е л я

Пан Влодек.

М а т и

Зарембський? Наш хазяїн?

А н е л я

Я спершу й сама не повірила, доки він не став навколішки... отак... *(Стала на коліна, цілує матері руку).*
«Анелю,— каже,— Анелю!.. Будьте мені за дружину...»

М а т и
(до себе)

Матка боска! То мені, мабуть, сниться, а я, дуреля, й направду... Це сон... Авжеж, сон!.. (Лягає). Матка боска ченстоховська, сон!..

А н е л я
(цілюючи матір)

Мамо!

М а т и

Со-он!..

А н е л я

Мамо, це такий сон, що я вже й сама не засну, і тобі не дам, доки не поговориш про це з татом. Пан Влодек особливо просив, щоб я поговорила з татом. А я сама не можу. Побалакай ти! Невже тато буде проти? То ж моя доля! Зарембський — мій чоловік! Чом же ти не радієш, мамцю?

М а т и

Я радію, Анелько, але стривай. Як же це сталося? Щойно приїхав з Варшави, де, мабуть, найвродливіші панянки горнулися до нього.

А н е л я

Але я йому більш од усіх до серця припала. Він каже, що саме про таку, як я, мамунечко, мріяв, про таку ніжну й чисту, як весняна, каже, берізка в костельній загорожі. Варшавські панночки, каже, вирости під світлом електрики, ви ж, каже, панно Анелю, під нашим чудовим польським сонцем!..

М а т и

Так і сказав?

А н е л я

Точнісінько.

М а т и

Однак стривай. Він приїхав ненадовго, аби тільки приборкати на фабриці страйк...

А н е л я

А тепер житиме тут, при фабриці. Буде сам хазяйнувати. Без нього тут кепські справи — страйки тощо. Йому, бідолашному, потрібні гроші. А коли б ти знала, який він освічений, розумний! Який патріот! Скажи, невже тато може не згодитися на мій із ним шлюб? З паном

Влодеком? Зарембським? Адже тато пині лише маклер у пана Влодека, а тоді він буде тестем, он на тому балконі каву питиме. І ти, мамусю, прийдеш загостити до такого зятя. А то, може, ще й житимеш у мене...

М а т и

Стривай, Анелько, стривай! *(Іде до вікна, відчиняє, вищипнула себе)*. Та й справді не сон. Проте я не певна, чи зрадіє тато. В нього до Зарембського ніколи не лежало серце. Завше сварив його за те, що пан Влодек не вмів господарювати. Коли б, сказав, мені дісталася така фабрика, такі будинки, я б давно був мільйонером. Правда, тепер уже не сварить. Навіть навпаки — ніби радіє тому, за що раніше лаяв. Та хіба тата зрозумієш? Але я побалакаю! Та й треба ж нарешті!.. Ти справді панна на виданню... *(Поцілувала Анелю)*. Побалакаю... Може, навіть завтра... Завтра свято...

А н е л я

Мамо! Треба сьогодні!..

М а т и

Сьогодні — не знаю... Ти ж сама бачиш, який він заклопотаний. До пізньої ночі щось обмірковує і підраховує. Навіть заговорюватися почав. Як тут до нього приступитися?

Десь кашель.

Пс-с-с... Здається, вже встав... Ні, сьогодні не можна!

А н е л я

Тільки сьогодні, мамцю, рідна! Я слово дала панові Влодеку, що поговорю про його сватання сьогодні ж. О десятій він чекатиме нашої... татової відповіді... Мамцю! Я вмру, якщо ти сьогодні не перемовиш...

М а т и

Ох, матка боска! Все тепер на світі таке зненацьке, таке несподіване. Всі ніби з-за рогу. *(Зачиняє вікно)*. І радість. Тарах!.. Не знаю, радіти чи плакати. Матка боска ченстоховська!..

*З підвалу вилізла Ма кл е н а. Гукнула вниз,
у віконце:*

— Христинко, вставай! Поки рано — на канави змотаємось. Може, що знайдемо. Ти — трісочки, я — кістки чи картоплю, зваримо. Адже сьогодні татові на фабрику. Сьогодні вона, може, працюватиме. (*Вмиваючись, спокуювала Христинку*). Поглянь, який ранок сьогодні! А сонечко яке! Такого ще, певне, зроду-віку не було. Он і Кундель уже встав. Вигрівається... (*Свиснула собаці, що сидить прив'язаний біля буди кінець двору*). Кунделику! Здоров був! (*Витираючись, побачила гусей десь у небі*). А ондечки гуси летять. І які! Чисто як у казці. Пам'ятаеш — мама нам оповідала?.. (*Наспіває мелодію з казки про Івасика-Телесика*).

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та й понесіть мене...

(*До гусей, вгору*). Гел-гел-гел! Куди, питаєте? (*Замріявшись, махнула рукою на схід, далеко*).

Та й понесіть мене туди,
Туди, куди я думаю...

(*До Христинки, вниз*). Ой, Христинко, мене вже беруть гуси! Ой, несуть! Ой, вставай! Ой, прощай! (*Наче й справді її несуть гуси*). Прощава-ай! (*По паузі*). Вставай, Христю! Ось я вже й повернулася, а ти й досі спиш. Час на канави. А то інші геть усе чисто порозбирають, і ми знову будемо не ївши. Вставай! (*Лагодиться йти*). Дорогою я тобі розкажу щось страшенно цікаве. Про що агітатор учора на таємних зборах розповідав, товариш Окрай. А я підслухала. В Советах не розказують, а вже будують казки, Христинко! Про це я тобі дорогою розповім. Вставай!

Анельчин батько з ганку:

— Слухай, як там тебе, Маклена, чи що! Ти мені заважаєш! Я вже двічі казав твоєму батькові, щоб ви під ганком взагалі не розмовляли. Мені тепер потрібне чисте й тихе повітря. А вас надто чути. Особливо тебе.

М а к л е н а

Прошу пана вибачити. Але мені дуже треба було збудити Христинку. То я теперечки будитиму її тихо, аби панові не заважати. Можна? *(Пауза. Бачачи, що він зневажливо мовчить, вона — пошепки)*. Христинко, чуєш? Ото вже ставай! Відшині я не можу тебе голосно будити. Пан Зброжек уже не спить, сидить над нами, на ганку. І ми заважаємо панові сидіти, розумієш?

З б р о ж е к

Не сидіти, а думати, міркувати, рахувати заважаєш. Цебто ти заважаєш мені робити те, що сама ніколи не робиш. Бо ти не вмієш думати — з батьків твоїх, з діда-прадіда. От і зараз: ну для чого тобі чіпати, не подумавши, гусей? Твої вони, чи що?

М а к л е н а

А я думала, що вони й не ваші. Летять собі, подумала, гуси. Як у казці.

З б р о ж е к

А ти не подумала, що це, може, ще й не гуси, а журавлі чи лелеки. Ті, що хоч і приносять батькам дітей, ніколи — чуєш? — ніколи не беруть на крила великих і дорослих, навіть таких легких на віру, як оце ти...

М а к л е н а *(найжачилась)*

Знаю. І дітей вони зовсім не приносять... *(Навпошен)*. Навіть таких важких, як оце ви. Та хіба це цікаво? Мама Христинку народила і вмерла. А тепер, хоч би й можна було полетіти, хіба полетиш, коли їй нема й семи? Христинко, чуєш? Вставай, кажу тобі!

З б р о ж е к

Знову ти не думаєш. Нащо, наприклад, ти її будиш? Господарювати? У вас анічогісінько нема. Працювати? Ви вже місяць безробітні. Чи, може, їсти? Тоді ти так і скажи: вставай їсти! Вона миттю встане.

М а к л е н а *(раптом нервово, з хворобливою люттю)*

Вставай, кажу! Вставай, бо як дам! От, їй-богу, поб'ю! Поб'ю! Поб'ю!

З б р о ж е к

Отакої... Вона тому й не встає... Хіба так можна? Будити, щоб побити. Та ще й таку маленьку. Це вже занадто навіть для вас, жебраків. Це, як дорікав мені за комірне твій батько, «Знущання», «шкуродерство», так-сі! (До Стефана Граси, який, насилу пересуваючи спухлі ноги, вийшов з підвалу). Це вже, як ти казав мені, пане Стефане,— тиранство. Тираном мене вважає пан Стефан, а я йому й сьогодні перший кажу: добридень! Га?

4

Г р а с а
(глухо)

Добридень!

З б р о ж е к

Я дочку на розум навертаю. Будити, кажу, коли нічого їсти й робити, будити таку маленьку дівчинку, щоб її побити,— хіба ж це не тиранство, кажу?

Г р а с а до Маклени

Нащо ти її будиш?

М а к л е н а

Вона сама просила...

Г р а с а

Нащо?

М а к л е н а

Адже вам сьогодні, може, на фабрику, от я вчора й подумала... Ми з нею разом надумали раненько на кана... на базар...

Г р а с а перебив:

Іди додому!

М а к л е н а

...поки інші не розхалали...

Г р а с а

Я маю поговорити з паном Зброжеком. Іди! (Дочекавшись, поки Маклена щезне у підвалі, до Зброжека). Вам нетерплячка нагадати ще раз про гроші, то ліпше нагадайте мені. Це буде розумніше.

З б р о ж е к

Розумніше було б уже не нагадувати, а звернутися прямо до поліції, а то й у дифензиву. Бо я справді такий дурень, що не лише не звертаюсь, а навпаки: коли мені заважають думати про власні інтереси на моєму ж ганку, я ще говорю з нього. Та як говорю! Ніби це не мій ганок, а сеймова трибуна, і я тут не хазяїн, а найлівіший соціалістичний депутат, перепрошую за вираз...

Г р а с а

Та ж пан тут і не хазяїн, а тільки орендар, маклер. Учора наш страйковий комітет додав іще одну вимогу, котрої ми будемо домагатися, хоч би ще місяць довелося голодувати, хоч би пан маклер вигнав мене з оцього підвалу,— і доможемося!...

З б р о ж е к

Яка ж це вимога?

Г р а с а

Щоби зовсім не було квартирних орендарів і маклерів. Геть їх! Так уже сказали пепеесівці. І ви будете тут не орендарем, а службовцем з такими ж правами, як і я.

З б р о ж е к

Я вже вище на цілий поверх.

Г р а с а

Буде пан вище на поверх, на два, та не буде вище, ніж наші права. Так говорили пепеесівці.

З б р о ж е к

Моя програма досі була така: всі ми не власники, а тільки орендарі свого життя, але якщо, ти кажеш, ви почали вже домагатися ліквідації орендаторства і таке інше, то доведеться, прости господи, стати власником свого життя. Але куди ви штовхаєте світ, товариші? Куди? Вам здається — у свій бік, а виходить навпаки. Ось я був звичайнісіньким орендарем цього будинку, маклером, а тепер доведеться стати тут господарем. А пепеесівцям скажіть, Стефане, що по золотій драбині можна перелізти через будь-які високі права.

Г р а с а

Тоді я відповім, що нам комуністи кажуть: навіть золота драбина стоїть на наших підвалах. Підриємо! Перекинемо! Не станете!

З б р о ж е к

Це так казав Окрай, кривенький. Уже не скаже. Ова! Сьогодні ж стану! Не віриш? Так ось же тобі: не дійдеш ти із своїми страйкарями до фабрики Зарембського, як ви почуєте: ваші вимоги не тільки не задоволені, але й усіх вас звільнено. Фабрику Зарембського й оцей будинок продають з молотка. Так. Криза трясє Польшу, як чорт суху осіку. Криза потрясає світ. У всіх голова йде обертом, навіть у лікарів. А коли у всіх голови йдуть обертом, і навіть у лікарів, то у маклерів вони менш паморочаться, і тоді маклери складають рецепти навіть на порятунок світу. Так! Але ближче, ближче до нас. Фабрику нині продають. Немає покупця. А коли нема покупця, її купує маклер. Перед цим він тільки розмірковує, що вигідніше виробляти на цій фабриці: консерви, як раніше, цигарки чи ручні гранати. А коли він це обмірковує, треба, щоб той, хто живе під ганком, не заважав йому думати! Лічити! Міркувати! Підраховувати!

Г р а с а

Пан Зброжек тоді скаже «гоп», коли вискочить он на той балкон. А доти він як був, так і буде тут підпанком. І маклером. Думайте, та не заважайте й нам. Не хмарте ви першими неба! Не затуляйте сонця! А то вдарить буря!

5

Визирнула Зброжекова:

— Ти вже встав, Юзку?

З б р о ж е к

Так! Сьогодні мій день! Ось він уже почався. Ранок — як банк, сонце — як золотий долар. Ще одна, остання година. (*Зиркнув на годинника*). Ні! Банк відчиняється о десятій, ще три години, ще три години, тільки три години — і я заспіваю, гукну... Що я гукну? Ага! Я буду голосно приказувати: дзівни буг! Дзівни буг! Дзівни буг!

Зброжекова

Принести тобі кавусі?

Зброжек

Дзівни буг! Дзівни буг!

Зброжекова

Що з тобою? В тебе зараз такі очі...

Зброжек

Які?

Зброжекова

Надто блискучі якісь...

Зброжек

Блискучі? Будуть золоті! Дзівни буг! Дзівни буг! Буг — дзівни! Дзівни буг! Так колись я, ще хлоп'ям, любив складати з камінців палац із високим балконом. Він сто разів розвалювався, та я його знову будував, і коли доводив до вершечка, починав славити бога: дзівни буг! дзівни буг! А як летіло все сторчака,— лайвся: дзябел буг! дзябел буг!.. дзябел буг!.. Зараз я добудовую одну справу, як палац із балконом. Двадцять три роки складаю я її. Це значить — двісті сімдесят сім місяців, сто дев'яносто тисяч годин. І ось лишилося три! За три години я зйду он на той високий балкон! (*Показав на балкон Зарембського*). Анельку возведу! Як на трон! І фотографа покличу. А сам позаду неї каву питиму, і ти (*до жінки*) — праворуч од мене. Хоча ні, ліворуч, бо з правого боку стане наш майбутній зять...

Зброжекова

Юзю! Ти вже, хвалити бога, все знаєш. Ой яка радість! З'яви собі, я щойно хтіла сказати тобі про це, а ти вже знаєш. Я кажу Анельці: тато заклопотаний, почекай, а ти вже все знаєш — і про балкон, і про каву, Юзюню! Це ж таке щастя, така висока честь, що мені вже й зараз голова туманіє. Подумай тільки — сидіти на такому високому балконі, на такому благородному балконі, а праворуч — пан Зарембський, наш зять,— подумай!..

Зброжек

Бачу, тобі й справді голова туманіє. Я відчиняю двері на балкон Зарембського аукціонним молотком, купую

за півцини його фабрику й оцей будинок, то за це Зарембський, у якого гонору більше, ніж у мене в банку грошей, стане зятем, подумай-но, ти, баб'яча голово!

З б р о ж е к о в а

То це ж як? Адже він уже освідчивсь Анельці в коханні, запропонував руку й серце...

З б р о ж е к

Хто?

З б р о ж е к о в а

Пан Влодек Зарембський.

З б р о ж е к

Ти прокинулась чи й досі спиш?

З б р о ж е к о в а

Я вже не знаю. Я казала Анельці, що це сон, а вона божитьсь, що ні. Навколішки став, отак... *(Показала)*. «Анелю,— каже,— Анелю, ви — наче весняна берізка в костельній загорожі...» Анеля мені теж про цей балкон і про каву... Я й подумала, що ти про це вже знаєш.

З б р о ж е к

То це на правду було?

З б р о ж е к о в а

Що?

З б р о ж е к

Що Зарембський освідчивсь Анелі?

З б р о ж е к о в а

Я не знаю, Анелька божитьсь, що освідчивсь.

З б р о ж е к

Коли?

З б р о ж е к о в а

Сьогодні вночі... Я сама не повірила, Юзю. Думала, що Анелька вві сні прийшла й розповідає це. Але встала, вмилася, богові помолилася і ще раз примусила Анельку розповісти. Освідчивсь. Я, каже, бачив у Варшаві панянок, але такої, як ви, Анелю, немає в цілому світі, такої ніжної й чистої, як берізка в костельній загорожі. А який він шляхетний, Юзю! Який вихований! Спитайте, каже,

зараз же спитайте, Анелю, у вашого тата, як він поставиться до мого сватання, що скаже, яке буде його слово. Просив, щоб ти сьогодні ж дав відповідь. Дуже просив, щоб сьогодні. До десятої години — Анельку просив. Між іншим, до Варшави вже не їде, житиме тут, бо справи на фабриці склалися дуже кепсько і треба, каже Анельці, налагодити...

З б р о ж е к

На Анельчині, цебто на мої гроші? Го-го! Тепер я зрозумів усе. Криза закрила йому фабрику, як трунар труну. Консерви гниють, робітник не пішов на зниження заробітної платні,— страйкує, кредитори напосідають,— банкрутство, фабрику продають з торгів. Зброжек купує — пішла вчора чутка. То він надумав: одружуся з дочкою Зброжека і на його гроші відкуплю у нього ж свою фабрику. А дзуськи! Пан Зброжек думав про цю фабрику трохи більше. Він складав свої думки про неї двадцять три роки, по камінцю, як палац у дитинстві. І щоби пан Зарембський зруйнував тепер цей палац за одну мить у такий нахабний спосіб — через любовний перелаз,— го-го-го! У нього ще голова, видно, не закрутилася. То завтра закрутиться і крутитиметься навколо мене, як земля, кажуть, крутиться навколо сонця. Отоді, може, я й візьму його за зятя.

З б р о ж е к о в а

А може, ти купив би в кого іншого фабрику, га, Юзку!

З б р о ж е к

У дуже розумного чоловіка завше жона — дурна, так кажуть. І навпаки. Таж не куплю сьогодні я — завтра купить хтось інший і скаже нам: а киш із цього двору! Та й купити в когось іншого ще бракує грошей, голубко. Треба думати, голубко, а не вертїти розумом, як теля хвостом. Дай-но мені нового піджака, я піду зараз до банку, а звідти на торги. На торги до зятя! Го-го! До зятя!

З б р о ж е к о в а

Ох, Юзю! Ти жартуєш, а він такий шляхетний. Адже він справжній шляхтич з дуже старовинним гербом, Анеля каже. Що ж тепер йому сказати? Як відповісти?

З б р о ж е к

Що? Нічого! Як? Ніяк! А втім, стривай. Ти кажеш, він сьогодні просить відповіді? До десятої години? Цебто до сьогоднішніх торгів? Тоді хай Анелька скаже йому так: до десятої ранку і потім цілий день татові дуже ніколи. Проте, якщо пан Влодек — чуєш? — справді закохався в Анельку, хай приходить через три дні.

З б р о ж е к о в а

Ти даси згоду?

З б р о ж е к

Без фабрики. (Пішов).

З б р о ж е к о в а

Анелю! Де ти? Через три дні! (Вибігла).

II

1

Не минуло й години, як вичепурена А н е л я вже чекала пана З а р е м б с ь к о г о кінцею двору в саду. Щохвилини поглядала на ручний золотий годинник-браслет. Навіть струснула — чи, бува, не спинився. Бачить — виїшла з кошиком М а к л е н а.

— Маклено! Маклено! Зачекай хвилинку. Ти не знаєш, котра година? Ох, я й забула, що у вас немає годинника. Але ти, здається, по сонцю вгадуєш. Скажи, котра тепор година по сонцю?

М а к л е н а

А навіщо по сонцю, коли я щойно чула, як на магістратській вежі пробило три чверті на десяту.

А н е л я

Це, певне, хвилин п'ять тому?

М а к л е н а

От щойно.

А н е л я

Як же це я не чула? Хоча й на моєму так само за чверть десята. Які довгі сьогодні години. Треба було б

навпаки. Ось тепер осінь. Восени дні короткі, а ночі довгі. (*Радісно зітхнула*). Ночі довгі. То восени цікавіше вийти заміж. Як ти гадаєш? Та зачекай, Маклено! Куди ти?

Маклена

Мені ніколи, панно Анелю.

Анеля

Скажіть, будь ласка,— їй ніколи! Та хіба може бути ніколи безробітним?

Маклена

Це вам ліпше знати. Адже ви все без роботи, завше без роботи!

Анеля

Відтоді, як ти послужила на фабриці, ти страшенно зіпсувалася, Маклено. Особливо морально — стала неввічлива, груба, зухвала. Але я не буду зараз тобі дорікати цим. І за колишні твої неприємності — пам'ятаєш? — не буду. Не такий у мене сьогодні день, і взагалі я сама не така. Зараз у мене так ясно, так ясно на душі, ніби хтось вінчальні свічки засвітив, ніби хтось вінчальні пісні вже співає!.. А правда, сьогодні дійсно ніби якийсь вінчальний день? Блакитний, прекрасний, а оцей клен, поглянь, ніби ксьондз у золотій ризі... А втім, нащо я тобі це кажу? Ти ж, бідолашна, мабуть не відчуваєш природи й не розумієш поезії. Ти ось, мабуть, і не чуєш, як десь, неначе в повітрі, хтось грає на піаніно. Яка чудова музика!..

Маклена

Це в сорок третьому номері. Там і вчора о цій порі грали. Там панночка хоч музики вчиться...

Анеля

Еге ж, відчувається щось весільне? Весільний полонез! Тра-та-та-там-там... Ах, Маклено, якби ти тільки знала! Я за три дні вийду заміж. І вгадай — за кого? Ось угадай! Якщо вгадаєш, я подарую тобі... Ну, що тобі подарувати? Ні, я краще відразу, як вийду заміж, візьму тебе покоївкою до себе. Покоївкою!

Маклена

Я не піду.

Анеля

Чому? Ти будеш ходити в чистоті, в теплі житимеш. У тебе буде окрема кімната. Я подарую тобі парфуми. Куплю капелюшок. Ти будеш, як в ілюстрованім сімейнім журналі на картинці: «Молода пані з покоївкою». Не добереш одразу, хто з них пані, доки не придивишся. Так вони одягнені.

Маклена

А якби ви подивились на роздягнених, то й не розпізнали б, напевне. Я раз бачила не на картинці,— в купальні. Так подумала на покоївку, що то пані... Та я не піду! Я думаю зовсім про інше.

Анеля

Ти надто вульгарна, Маклено. Але мені жаль тебе. Ростеш ти, наче кропива на пустирі. Ти навіть не ходиш на свято божого тіла. Чом ти не запишешся до сестринства найсолодшого серця Ісуса? Краще вже тобі бути вічною нареченою. Все одно ти не спізнаєш справжнього й чистого кохання. Ах, Маклено! Мені дуже шкода тебе. Так ти й проживеш боса. Ніколи в тебе не буде ні будуара, ні спальні. У таких нещасних спальня часто буває, як у Магди, на вулиці... *(Маклена рвучко йде)*. Стривай! Та куди ж ти? Яка ти стала неввічлива! Не дослухавши, навіть не перепросивши, біжиш. Я хочу тебе пожаліти, а ти — ніби їжак. Спитала, куди йдеш, а ти не хочеш мені сказати.

Маклена

І не скажу!

Анеля

Не скажеш? Та я й так знаю, куди. На канави. Кістки й всякі покидьки на їжу збирати. Я ж добре знаю, що позавчора ти зварила юшку з якихось смердючих тельбухів, а вчора побилася на канавах з якимсь жебраком, нічого не знайшла, і ви цілий день сиділи голодні. Так? Ну скажи ж, що так. Ух, яка ти горда! І все одно мені тебе жаль, Маклено. Не віриш? *(Гукає)*. Мамо! Чуєш, мамо!

На ганок вийшла пані Зброжекова.

Анеля

Мамцю, звели Марині негайно принести сюди все, що лишилося від сніданку. В моєму кошичку.

Зброжекова

А що їстиме Жужелька?

Анеля

(зморщила брови)

Мамол

Зброжекова

Ах, матка боска! І тут несподіванка. Пішла на побачення — годув жebraчку.

Анеля

(до Маклени)

Не подумай, що це огризки, Маклено. Боронь боже! Я відбираю до кошичка все найсмачніше. До того кошичка, в якому я брала сніданок до гімназії. Це мій другий сніданок.

3

Покоївка винесла кошичок.

Анеля

Дивись, ось цей кошичок, а в ньому — поглянь що. Ціла котлетка, бісквіт, три плитки шоколаду, коржики, булка. Якщо я вийду заміж,— а це буде за три дні,— приходь до мене по цей кошичок. Хоч і щодня приходь. Чому ж ти не береш? Невже не візьмеш? Не хочеш? Бери! Ну, бери, кажу, а то звелю віднести назад. І справді Жужельці віддам... Бери!

Маклена

(взявши кошичок, тримає його якусь мить, потім рвучко йде до собачої буди й кидає)

Па, Кунделю, а то й справді віддадуть Жужельці! Хоча пан Зброжек і каже, що чим собака голодніший, тим краще стереже, однак, бач, як годують свою Жужельку. Та він і про робітників це каже: чим, каже, робітник голодніший, тим дешевше і довше він працює. Недарма то-

вариш Окрай казав, що пани нас більше люблять, коли ми голодні, хоч самі вони тільки тоді добрі, як сплять. За це я їх і не люблю, навіть коли сплю, і якби моя сила, я б їм такого наробила, як там (*жест на схід*) зробили.

Анеля

Боже! Вона вже більшовичка!

Маклена

І вийду заміж за більшовика, от! Навіть мрію. До криміналу піду! В одиночній камері буду. А до вас не піду, хоч і в окрему кімнату.

Анеля

Тоді віддай назад.

Маклена

Іж, Кунделю! Злидні женуть нас на вулицю, з голоду і я, може, зроблю собі там спальню, але я ніколи не зроблю, Кунделю, зі своєї спальні вулицю, як це роблять геть усі пані і, певно, зробить і панна Анеля.

Анеля

Грубіянка! Невдячна тварюка! За що? (*Навіть заплакала*). Віддай!

Маклена

Іж, Кунделю! А що не з'їси, мені віддаси — від тебе я візьму з радістю!

Анеля

Зараз же віддай! (*Хоче взяти об'їдки, та собака гарчить*). Віддай! Від-да-ай, кажу!

4

Пан Зарембський з газетою. Зупиняючись, дивиться.

— Панно Анелю!

Маклена відійшла.

Анеля

(опам'ятавшись)

Ах, перепрошую, пане Влодеку! Я в такій вульгарній сцені. Але подумайте! Вона збирає там, за канавами різні покидьки, кістки тощо і варить юшку. Батько

безробітний. Матері нема. Мені стало шкода її. Я наказала принести їй все, що лишилося від сніданку: цілу котлетку, бісквіт, три плитки шоколаду, коржики, булку. А вона їх — собаці. Та ще якої гидоти наговорила! Жах!

З а р е м б с ь к и й

Ви покарані за недоречну в наш час гуманність.

А н е л я

Можливо. Але, сподіваюся, ваше співчуття не на боці цієї мужички?

З а р е м б с ь к и й

Її батько, здається, в мене на фабриці і теж страйкує. Другий місяць. Він вважає за краще збирати на смітнику кістки, ніж заробляти на фабриці щодня по два злотих, на які можна купити собі хліба й зварити борщ, навіть з м'ясом. Отож, я не можу співчувати не тільки їм, але навіть тим, кого вони ображають за милостиню, за непотрібний і шкідливий гуманізм.

А н е л я

Отже, я покарана з двох боків? Подвійно?

З а р е м б с ь к и й

Отже,— так.

А н е л я

(*кокетливо*)

І вам не шкода мене?

З а р е м б с ь к и й

Ні.

А н е л я

Я серйозно... Ніскільки?

З а р е м б с ь к и й

Якщо ви серйозно, то аніпівстілки.

А н е л я

Але, може, все-таки в пана Влодека знайдеться для мене краплинка якщо не гуманності, то хоч якогось почуття?

З а р е м б с ь к и й

Ви питаєте, чи просите?

Анеля
(серйозно, допитливо, насторожено)

А як ви гадаєте?

3

До них підійшли жебраки

- Дорогі панове!
- Заради пана Йсуса!
- Крихітку з вашого щасливого столу!

Зарембський
(чи то до Анелі, чи до жебраків)

Ви просите?

Анеля

Я?

Жебраки

Просимо!

Зарембський

Я милостині нікому не подаю. Це мій принцип. Де гарантія, що просить не мій ворог? Не даю!

Жебраки

- Не позбавляйте нас хоч цієї роботи!
- Подайте ради пречистої діви Марії!

Зарембський

Зверніться он до панни Анелі.

Анеля

Пан Влодек повинен знати, що таке ввічливість: навіть жебракам першій мусить відповідати кавалер.

Зарембський
(до жебраків)

У мене стоїть фабрика, без робітників. Хочете хліба — підіть проженіть страйкарів, станьте на їхнє місце і працюйте. Польщі треба нагромадити власні капітали, а не жебракувати, треба закласти свій золотий підмурок, а не страйкувати біля порожніх кас. Ідіть геть!

Жебраки відходять.

Анеля

Ну то як ви гадаєте?

З а р е м б с ь к и й
Я вже сказав. Милостині нікому не даю.

А н е л я
Це відповідь на моє запитання?

З а р е м б с ь к и й
(по паузі)
Так.

А н е л я
(тихо)
Після вашого вчорашнього освідчення на колінах?

З а р е м б с ь к и й
Ні! Це після деяких сьогоднішніх неприємних для мене новин і оказій. З'ясувалося, що ваш наймиліший татусь, а мій підручний маклер і орендар був перший і найсерйозніший претендент на купівлю з торгів моєї фабрики і всього мого майна, що це він намагався вплутати моє підприємство в борги і навіть, як я тепер гадаю, допомагав страйкарям, якщо не повиганяв їх досі з моїх квартир.

А н е л я
Я про це нічого не знала. Я і мама. Слово честі. Абсолютно нічого. Але я певна, що тепер, дізнавшись про ваше освідчення, він уже не купуватиме вашої фабрики.

З а р е м б с ь к и й
(рух газетою)
Дізнавшись про сьогоднішні повідомлення банку, я теж певен, що не купуватиме.

А н е л я
Навпаки, він дуже зрадів, коли сьогодні про це дізнався.

З а р е м б с ь к и й
Про банківські зведення?

А н е л я
Я не знаю, про що ви говорите. Він зрадів, коли я і мама признались йому, що ви освідчились мені в коханні.

З а р е м б с ь к и й

Пардон! Ви коли йому про це сказали?

А н е л я

Сьогодні. Вчора я була надто схвильована. Адже ваше вчорашнє освідчення було для мене таким несподіваним, раптовим, що я вирішила відкласти переговори з батьками на ранок. Хоч мамі я сказала ще вдосвіта. Я ще раз обійшла думкою вчорашню алею, щоб... щоб підняти кожне ваше впущене слово, можливо, недочуте, мимовільний рух. Потім перебирала їх при зорях, складала зі своїми, і з цього виходили такі чарівні, прекрасні мережива, що зараз я навіть боюсь переглянути їх... Після ваших сьогоднішніх нових слів — боюся...

З а р е м б с ь к и й

А тим часом ваш тато при тих самих зорях складав золоті мережива з прибутків від моєї фабрики. Я теж боюся. А втім, даруйте, і скажіть нарешті, що саме сказав він, дізнавшись про моє сватання?

А н е л я

Він сказав, що... буде дуже радий і щасливий... і якщо пан Влодек справді... покохав Анелю, то, сказав, хай приходить за три дні.

З а р е м б с ь к и й

Що ж він думає — після сьогоднішнього розп'яття на банківському хресті — воскреснути за три дні?

А н е л я

Я не знаю, про який хрест ви говорите.

З а р е м б с ь к и й

Про який? Спитайте в батька. Він уже знає. І передайте, будь ласка, йому...

6

Підійшов ще ж е б р а к, на вигляд інтелігент, з якоюсь саморобною дудкою. Повернулась М а к л е н а з п у с т и м кошком.

Жебрак

Панове! Як бачите, я жебрак. Я знаю, яке неприємне почуття охоплює кожного з нас, коли до нас підходить жебрак. Тим паче зараз, коли жебрацтво стало чи не головною професією в Польщі...

Зарембський

Ви часом не з українських народних демократів?

Жебрак

Ні. Я поляк. Я пишаюся цим. Мабуть, я перший придумав зробити з жебрацтва певний жанр мистецтва.

Зарембський

А не навпаки?

Жебрак

Прошу пана переконатися. Оцю дудку я зробив з польської калини і граю по містах у кожному дворі. Під акомпанемент піаніно. Бо майже в кожному дворі грає своє піаніно. І виходить, що я граю, а мені акомпанує мало не вся Польща. Це вже я гадаю, мистецтво. Ось, наприклад, зараз у сусідньому дворі хтось грає на піаніно знамениті «Deux polonaises» божественного Шопена. Чуєте? Бурхливий вступ: тру-ру-ру-рум. У старій Польщі шумить кривавий бенкет. Кров, звичайно, — як вино, а вино — як кров. Очі прекрасних дам — як ранковий світанок, а ранковий світанок — як дамські очі. Сталевими блискавицями виблискують польські шаблі et caetera vivate: Річ Посполита на перших хвилях історичного піднесення. Ще вище, ще вище — і ось polonaises — здавалося б, непоганий, урочистий і непереможний хід на світовий Вавель¹. (Грає на дудці полонез).

Зарембський

А непогано! Навіть браво! Браво! Старий і славний рід Зарембських у цьому полонезі йшов попереду. Старий Заремба. За Казимира починав.

Жебрак

А ми, мабуть, завершимо цей історичний хід мільйонним вшехпольським полонезом жебраків. (Грає полонез у мінорі). На Вавель, через усю Польщу. І буде вся Польща цвинтарем, а Вавель — надмогильним пам'ятником їй... Кінець! Кінець навіть пахне в повітрі — зима.

Зарембський
(розтривожився)

Кому зима і смерть, а ми лише беремося до зимового спорту. Ми, Зарембські! Нам тісно танцювати! Земля старої Польщі ввігнулася під нами, як старий селянський тік. Ми тупцюємо в долині. Нам потрібні нові шляхи од можа й до можа. Нам треба якнайскоріше вийти на простір степового океану, за сталевий Дніпро і туди, де оспіваний поетом... (Жебрак знову перевів на мінор, підтанцювуючи під дисонанс) маяк під Аккерманом. Ще далі! Ще далі на південь, де шогла Кримських гір, високий Чатир-Даг стоїть². Київ — наш ключ до сходу. Данціг — на Захід. Ми повернемо далі й далі наш переможний полонез. Нехай нам копає будь-яку яму (пониював з маленького флакончика) комунізм і крутиться, як чорт перед похороном маклера,— ми поведемо! Так!.. Так! (Скрикнув). Годі! Ось вам за музку! (Кидає жебракові злотий. До Анелі). Вам відповідь батькові: перекажіть, що я зрозумів його запрошення. Але певен, що він не бог і за три дні не встане, не воскресне! Ніколи не воскресне! Це йому настав кінець. Йому! (Вибігає).

III

Повернувся додому Г р а с а.

М а к л е н а
(тихо)

Ну, як?

Г р а с а

Фабрику таки закрито, Маклено. І нас усіх звільнили. Як і напороочив пап Зброжек, бодай би йому язик відсох. Зачинено й запечатано. Запечатано й пропечатано: фабрику продають з торгів. Товариші понесли вже речі на продаж. Е-ех! Що вийшло з нашого страйку? Цілий аукціон...

М а к л е н а

А що каже комітет?

Г р а с а

От його б тепер з торгів продати, та ніхто не купить.

М а к л е н а

А товариш Окрай?

Г р а с а

Не прийшов твій Окрай. Запалив наші думки, а сам, бач, шик. Довів до аукціону. Обдурив. Комуніст!

М а к л е н а

Він не такий. Він не може обдурити.

Г р а с а

Чому не може?

М а к л е н а

Не може! В нього очі не такі!

Г р а с а

Правда, що не такі. І не показав. Треба було слухати пепеесів. Ті хоч і заведуть, так зате не кинуть. І очей не ховають. У них гарні очі...

М а к л е н а

Гарні очі?

Г р а с а

Хороші очі. А цей, бач, і не показав.

М а к л е н а

А може, він хворий.

Г р а с а

І звістки не подав. Доагітував. *(З гірким гумором)*. Капіталізові надходить кінець. Його закопає пролетаріат. Пролетаріат — могильник капіталізму. Могильник і трунар. Так і сталось. Йй-богу, так. Застрайкували й зробили з фабрики Зарембського труну. Стоїть, як труна. Тільки що ж далі тепер робити пролетаріатові? Собі труну?.. Ні! Треба слухатися пепеесів. Наших давніх пепеесів. Ті хоч очей не ховають. У них такі гарні очі. *(Побачивши, що Маклена ледве не плаче за Окря, що їй боляче)*. Такі гарні очі, що всякий сором переклінають. А цей, бач, ще молодий. Конфузиться. Дивак! Сором, кажуть, не дим — очей не виїсть...

Вернувся додому й Зброжек. Сліпими очима дивиться на жінку.

— А-а... Це ти? Значить, я вже прийшов. Так. А де Анелька?

З б р о ж е к о в а

Вона хвора. Лежить.

З б р о ж е к

Хвора? Значить, на побачення не пішла?

З б р о ж е к о в а

Була.

З б р о ж е к

Ага. Після побачення захворіла. Значить, і зять вже не зять. Пронюхав? Знає?

З б р о ж е к о в а

Ох, Юзю! Пан Влодек дуже образився, що ти хочеш купити його фабрику. Дуже образився! Дуже! Я просила тебе, Юзю,— не треба. А тепер дівчинка хвора!

З б р о ж е к

Пан Влодек образився, що я хотів купити фабрику. Він дуже образився на це... То що ж мені тепер робити, коли я фабрики вже не куплю! Ніколи не куплю! І вона для мене розвалилася! І балкон! Все! Банк, де я тримав свої гроші, крахнув. Все, що двадцять три роки збирав по камінчику, розвалилося. Долари покотилися й закотилися за обрій. Навіки, дзябел!.. Дзябел буг! Дзябел буг!

З б р о ж е к о в а

Юзю!

З б р о ж е к

Дзябел буг! Дзябел буг!

З б р о ж е к о в а

Тобі не можна хвилюватися!

З б р о ж е к

А що мені тепер можна? Що? Коли маклерові лишилось одне — гак. Так! Він збирав двадцять три роки, коли...

Зброжекова

У тебе ж астма, Юзю!

Зброжек

У мене астма. Весь світ захворів на астму! Астма давить увесь світ! Він харчить і давиться. Його серце — банк, усесвітній банк — ось-ось лусне... Чуєш як б'ється? Де наш домашній лікувальник? Що нам радять, коли припадок! (Розгорнув лікарського порадника). Морфій! Морфій під шкіру! (Читає). «Іноді допомагає, як пустити кров». (Кричить). Швидше пустити світові кров! Швидше кров!

Зброжекова

Я зараз побіжу за лікарем. Я зараз, Юзю. Ох, матка боска. (Біжить і говорить сама до себе). Все тепер на світі таке зненацьке, таке несподіване! Все на тебе — наче з-за рогу, отак... Я вже боюся ходити... (Вибігла).

Зброжек

Не треба мені лікаря! Грошей нема! Покотилися! Дзябел буг! Дзябел буг! Дзябел буг! Мені треба за щось зачепитися, інакше я теж покочусь. Ух, який вітер! Який страшний вітер! За якусь думку, за одну крапку зачепитися б! Гроші круглі, земля кругла, все крутиться, все котиться, і голова котиться. Вона теж кругла. Але за щось-таки треба зачепитися. За що? Може, за гак? Ну що ж, коли більше немає за що, доведеться за цей гак. (Показує на гак у стелі). Коли вже в маклера закрутилася голова, виходить, маклерові лишилося одне — гак. Так! Він збирав двадцять три роки, коли не було кризи, скільки ж, питається в задачі, треба збирати тепер, коли кризи? Я вже не розв'яжу цієї задачі. (Замикає двері). Гак — і кінець! Смерть! Здається, я застрахував себе від смерті. Го-го! За самогубство премії не дадуть. (Залазить на стілець). Доведеться навіть без премії, без будь-якого зиску вмерти. (Знімає підтяжки). Це маклерові — ото, га? А втім, стривай! Зажди-но! Хіба не можна заробити на власній смерті? Подумай, маклере! Думай, маклере! Думай! Го-го! Стій! Здається, зачепився!.. (Злізав зі стільця. У двері стукають). Можна.

Ширма

ДІЯ ДРУГА

1

В підвалі у Грасів.

Г р а с а
(*хворий, в забутті*)

Христинко, тримай ноги! Мої ноги втекли. Заверни, (Прийшовши до тями). Ху-у. І приверзеться ж. Христинко! Ти б засвітила каганця, а то щось дуже вже темно. Здається, весь світ без вогника. Дощ. Чуєш, Христинко? Га, Христинко? (Прислухавшись, підводиться й насилу йде до печі).

2

Увійшла М а к л е н а. З нею — вітер і шум дощу.
— Ой! Ви знову встали?

Г р а с а
Каганця засвітити хотів...

М а к л е н а
А Христинка?

Г р а с а
Спить, чи що... Будив — не озивається..

М а к л е н а
Ну, хіба так можна? Хіба так одужаєте?

Г р а с а
Куди ж ти поділа кресало й губку?

М а к л е н а
Ось. Я завжди кладу отут, біля печі.

Г р а с а
Біля мене клади. Давай я роздмухаю! (*Викрешує*). Погано без руху. (*Роздмухує вогонь*).

М а к л е н а
(*засвітила каганця*)
Знову ноги наллються і спухнуть!

Г р а с а
(заспокоївшись при світлі, тре ноги)

Ось приверзлося, наче втекли від мене. Взули валянки й пішли до дверей. (Обертаючи все на жарт). Отож я за ними навздогін... Глянь-но, як там спить Христинка.

М а к л е н а
(До Христинки)

Спить... Христинко, вставай!

Г р а с а

Не буди, коли спить. Хай собі спить. Хай спить. А як там надворі? Дощ?

М а к л е н а

Зі снігом іде.

Г р а с а

Ну що ж. На те й дощ зі снігом. Хай собі йде. Як тобі ходилося? Замерзла, мабуть?

М а к л е н а

Стоїть і та фабрика.

Г р а с а

Стоїть? Ну що ж... Хай собі стоїть.

М а к л е н а

Сама фірма застрайкувала. А ту, що ви казали, кустарна — закрили. Хазяїн утік. Не заплатив робітникам за цілий місяць. За матеріали також, і втік...

Г р а с а

(який все-таки сподівався на кращий наслідок вивідки)

Ну що ж... нехай... (Опісля паузи, намагаючись не підупадати духом). Ну, а наш там іще не втік?

М а к л е н а

Ні. Сторожу звільнив. Сам фабрику обходить. Хоче Кунделя на фабрику забрати. Нашого Кунделя. Не вони ж його годували! Про це мені сказала Зброжекова покоївка. Жалілася: не платить їй Зброжек ані копійки. Ще й вигнати погрожує. Кажу — піди в спілку, до судді! Не хоче. Боїться, аби на гірше не вийшло...

Г р а с а

І справді. Ліпше хай терпить.

М а к л е н а

Терпить? А я пішла бі! Неодмінно! Не треба терпіти. Терпіння, каже товариш Окрай,— це найкраще сідло для пана, а нам воно лише перетре хребет і...

Г р а с а

І дався тобі той Окрай!

М а к л е н а

Сьогодні я його бачила, коли його вели до криміналу. Ще тоді арештували. В дефензиві сидів. А ви казали — зник. І коли б ви бачили, як він ішов! Під шаблями наголо, а сам усміхається...

Г р а с а

Ех!.. У криміналі хоч їсти дають. Я б сам пішов до криміналу, коли б не ти й Христинка.

М а к л е н а

Пани знають, кого замикати!..

Г р а с а

Ага... Ну що ж, хай, коли так... А ти вся тремтиш. Дуже замерзла, мабуть?

М а к л е н а

Ні... І мені посміхнувся!.. Наламала з панського паркану трохи трісок. Зараз нагрію води, гарячої нап'ємося... *(Лукаво, жартуючи)*. От шкода тільки, що Христинка спить — без неї доведеться пити... *(Христинка заворушилась десь у кутку. Маклена лагідно)*. Ага, заворушилась, ледацюга!..

3

*У дверях — З а р е м б с ь к и й. У плаці.
Освітив електричним ліхтариком.*

— Це квартира номер тридцять сім?

М а к л е н а

Так. А хто там?

З а р е м б с ь к и й
Тут живуть... *(подивився у блокнот)* Граси?

Г р а с а
Так. Прошу!

З а р е м б с ь к и й
Давно ви тут у мене живете?

Г р а с а
Третій рік. За місяць три роки буде.

З а р е м б с ь к и й
(оглянув квартиру)
Скільки платите за цю кімнату панові Зброжеку?

Г р а с а
Двадцять злотих.

З а р е м б с ь к и й
(освітив ліхтариком нотатки. Перевірю)
Так. Від завтра платитимете безпосередньо мені. Ви
за цей місяць уже заплатили комірне?

Г р а с а
Ні. Ще ні.

З а р е м б с ь к и й
А за минулий?

Г р а с а
Половину.

З а р е м б с ь к и й
Зараз можете заплатити?

М а к л е н а
Адже ми платимо панові Зброжеку...

З а р е м б с ь к и й
(до Граси)
Я питаю — зараз можете заплатити?

Г р а с а
Ні, пане хазяїне. Зараз не можу... Нічим... Я, бачте,
зараз трохи хворий. У мене, бачте, щось із ногамн.

З а р е м б с ь к и й

Даруйте, я не лікар.

Г р а с а

Але я весь цей час мусив сидіти без роботи.

З а р е м б с ь к и й

На жаль, я і не представник спілки.

Г р а с а

Але незабаром я матиму роботу.

З а р е м б с ь к и й

Чудово! Для сплати вам дається три дні!

Г р а с а

Я просив би пана хазяїна зважити на це...

З а р е м б с ь к и й

Я й зважаю... Але на четвертий вранці сюди прийдуть квартиранти.

Г р а с а

Почекайте хоч тиждень...

З а р е м б с ь к и й

Я прошу вас запам'ятати, що на четвертий день о десятій годині ранку сюди прийдуть нові квартиранти...

4

Захеканий Зброжек, почувши це, ще від порога:

— Перепрошую, пане патрон, але нові квартиранти прийдуть сюди завтра о сьомій ранку.

З а р е м б с ь к и й

Пан Зброжек хоче так зробити?

З б р о ж е к

Якщо пан патрон мені не перешкодить.

З а р е м б с ь к и й

Пан Зброжек попереджав Грасів?

З б р о ж е к

Неодноразово.

З а р е м б с ь к и й

Треба один раз. *(До Граси)*. Тоді, будь ласка, звільніть мое приміщення завтра о сьомій ранку. Борг за п'ятнадцять місяців віддасте панові Зброжеку. Він передасть його мені...

З б р о ж е к

Я три дні тому заплатив панові патрону всі орендні гроші. Сповна. Я маю квитанцію банку...

З а р е м б с ь к и й

А нових квартирантів попросіть завдаток сплатити безпосередньо мені.

З б р о ж е к

Як мені розуміти пана патрона?

З а р е м б с ь к и й

Дуже просто: надалі всі квартиранти платитимуть гроші безпосередньо мені.

З б р о ж е к

Можна попрохати пана патрона на хвилю конфіденції. *(Виходить за двері. Зарембський холодно й неохоче йде за ним)*. Я міг би, звісно, почати з того, що підвали занадто темні й низькі, щоб ними ходив такий високий та ясновельможний пан, як пан Зарембський, тим паче, що зараз увесь світ темний і незрозумілий, як підвал. Доведеться панові нахилитися там, де переді мною б'ють лоби квартиранти. Щоб знайти гріш в підвальному бруді, одного електричного ліхтарика мало... Я міг би ще нагадати про нашу угоду з патроном щодо терміну й комісійного процента, але я, беручи до уваги світову й пана патрона кризу, дозволю собі запитати лише одне: скільки пан Зарембський хоче, щоб квартиранти платили йому через мене?

З а р е м б с ь к и й

(повернувшись до Грасів, навмисно, щоб чули й вони)

Я міг би, звичайно, почати мою відповідь з того, що для народного демократа не такі вже низькі й темні рідні підвали, щоб йому згинатися й бити лоба. Якщо й зараз увесь світ темний і незрозумілий, то над Польщею, як над новою печерою, засяє нова віфліємська зоря — тут

мусить народитися спасіння світу. Я мусив би нагадати, що нашу з паном Зброжеком угоду порушено з тої хвили, коли він на комісійні гроші хотів купити всю мою комісію, але я, теж беручи до уваги світову й пана Зброжека катастрофу, відповім лише одне: квартиранти платитимуть комірне безпосередньо мені стільки ж, скільки платили панові маклеру.

З б р о ж е к

То ви з патронів хочете стати маклером?

З а р е м б с ь к и й

Я стану хазяїном без маклера. А ось із пана маклера вже ніколи не вийде хазяїна. Більше — він із маклера стане моїм квартирантом. Хоча йому ще лишається виселити завтра Грасів. Прошу! *(До Грасів)*. Добраніч!

Граса встає.

М а к л е н а

Лежіть!

Г р а с а

Я зараз. Я тільки вийду за паном. *(Над силу перемагаючись, виходить за Зарембським)*.

З б р о ж е к

Граса вже боїться, щоб пан не розбив собі лоба.

Пауза. Маклена, кинувшись за батьком, спинилася біля дверей. Зброжек — внизу. Знадвору уривками чути голос

Г р а с и:

— Я прошу пана зачекати! Маю надію, що за тиждень я... Ні, ні! Йй-богу, не помру! Справляюся... Йй-богу, справляюся зі здоров'ям і з грішми панові... Я страйкував, але ж перший і відступився. Відкладіть же, як ви вже сказали, на три дні... Заради дітей, благаю... *(Ще пауза. Вернувся)*.

З б р о ж е к

Ну, як?

Г р а с а

Провів.

З б р о ж е к

Чому ж коліна мокрі?

Г р а с а

Це я... впав. Спіткнувся і впав трохи.

З б р о ж е к

Невже так слизько перед паном Зарембським? Ну, і що ж пан на це? Що ти собі випросив?

Г р а с а

Я не просив. Так побалакали. Він згоден відкласти на три дні, якщо, каже, пан Зброжек не буде проти. До вас послав...

З б р о ж е к

Слід було з мене починати! А Граса теж хотів перескочити через маклера. І пан хоче стати хазяїном без маклера, і Граса — без маклера! Прошу звернути увагу — без маклера хочуть! Го-го! Та хіба ж може бути бог без ксьондза, пан без лакея, генерал без ад'ютанта? Щоб межі днем і нічю не було вечора, межі числами — знака? Хіба, може існувати світ без маклера? Це в нас від запаморочення голови! Так! Бо навіть я не стану хазяїном без маклера. Але маклером у себе буду я. І на фабриці! Мій дух — а буде хазяїном. Мое ім'я!

Г р а с а

Тож дозвольте мені бути квартирантом. Відстрочте, будь ласка, і ви на три дні.

З б р о ж е к

Граса просить?

Г р а с а

Так.

З б р о ж е к

Як хазяїна?

Г р а с а

Так.

З б р о ж е к

А на коліна, як перед ним? Навколішки стане Граса?

Г р а с а

Я не ставав... Кажу — я спіткнувся... Адже я на ноги слабую...

З б р о ж е к

Спіткнись і переді мною!

Г р а с а
(дивиться на нього. Тихо)

У мене слабі ноги, але не голова ще...

З б р о ж е к
Спіткнись ногами!

Граса дивиться на нього.

М а к л е н а
(вся затремтівши, сплеснула руками)

Не смій ти! (Зброжекові). Ти! (Ввібрала повітря). Тиран ти! Тиран!.. Я зараз дістану грошей і отакечки жбурну їх тобі в обличчя! Отак! Дістану! Зараз же! Ось! Я побіжу й дістану!..

II

1

Вибігла Маклена надвір. Темрява. Вітер. Дощ.

— Зараз дістану! Я зараз. (Зупиняється). Чого ж я зупинилась? Адже треба зараз!.. Що, темно? Але в мене в очах, усередині ще горить: дістану! Дістану! Мушу дістати! Тільки треба дуже захотіти... дуже... отакечки захотіти! Ось так! Ось так. (Зупинилась). А може, мені тільки так здалося,— де ж я дістану?.. Ну, гори ще! (Навіть затулила руками од вітру ту гарячу неусвідомлену мисль, яка штовхнула її надвір і тепер згасла). Гори!..

2

*Вибігла Маклена на вулицю. Де-не-де ліхтарі.
Проходять ще люди.*

М а к л е н а

Дощику, не гаси! Ти, вітре, роздмухай!.. (Зупинилась). Де ж я дістану? В кого? (Подумала). Дурненька, не впросиш, тепер усі просять. Мільйон, кажуть, рук! (Подивилась). А люди проходять і навіть голови не повертають, хіба не бачиш? Тільки так, як Ванда зробила — і зробила! Стала отак і — хоч як страшно було і соромно,— дивилася на чоловіків. (Дивиться. Побачивши, що набли-

жається перехожий, по-дитячому обсмикнулася. Завмерла, стрелила в нього очима. Той пройшов, навіть не помітивши її). Ху-у, слава Йесусу, пройшов!.. А я ж на нього дивилась... (Тихенько сплеснула руками). Дивилась, а сама й не глянула до дзеркала, яка я. Може, така, що буду отут цілу ніч на чоловіків поглядати, а на мене ніхто — така замазура. Певно, тричі замазура! Ой, боженьку! Таж я ще маленька і така худа! Ну й худерюга ж! А запитають,— скільки років, що я скажу? Тринадцять?

Наближається ще хтось.

Збрешу! (Злякано дивиться. Той пройшов, не помічаючи). Звичайно, ще маленька. (Наближається третій. Маклена, намагаючись бути вищою на зріст, стає навшпиньки, рукою ж мимохіть обсмикує спідничку. Але й третій не звернув на неї уваги). Ні, треба самій зачепити. Треба показати, що я зовсім не така маленька, як їм здається. Звикли дивитись на таких, що бублика можна з'їсти, заки обійдеш її навколо. Буржуї! (Наближається четвертий. Вона йому). Добрий вечір вам!

Четвертий
(зупиняючись)

Добрий вечір!

Маклена

Скажіть, будь ласка... А може, ви перший скажете?

Четвертий

Що?

Маклена

Як мені вийти на Варшавську вулицю?

Четвертий

Прямо до першого скверу. Там питаєш. (Пішов).

Маклена

Ху-у. Та як же його ще питати? Що сказати? Проведіть мене? Чи — може, ви хочете зі мною познайомитись? А як згорю чи заплачу? (У розпачі). Не питаю. От не питаю!..

*Перейшовши навкосо вулицю, до неї підходить
добродій з парасолькою. Перший:*

— Добри вечір!

М а к л е н а
(*навіть трохи зраділа*)

Добри вечір!

Д о б р о д і й
Панянка вийшла на spacer?

М а к л е н а

Так.

Добродій обдививсь її.

Кудись моя молодша сестричка пішла. То я чекаю. Хоч
їй уже й п'ятнадцять... (*схаменувшись*) шістнадцять ско-
ро, а все одно, знаєте...

Добродій зазирнув їй в очі.

Вийшла подивитись, а дощ мені просто в очі...

Д о б р о д і й
(*галантно*)

Та вони не мають права заважати такій гарненькій па-
нянці spacerувати — сестра і дощ! То ніц не значить, що
сестрі шістнадцять... Подумаєш — старша! Не має пра-
ва, бо... бо ще неповнолітня. А від нахаби дощу я маю
захисток (*розкрив парасольку*). Вона ж і ширма для
кохання. Прошу!.. А як на те — краще ходімо. Тут неда-
лечко за рогом є чудовий куточок. Затишний, поетичний,
ну, просто домашній закуток. Що панянка любить? Пе-
чиво? Марципан? Солодке вино?

М а к л е н а

П'ятдесят злотих!

Д о б р о д і й

Що-о?

М а к л е н а

Не треба печива... і вина... Мені... заплатіть п'ятдесят
злотих...

Д о б р о д і й

Та за ці гроші, малятко, тепер можна купити кобилу.

Хіба? М а к л е н а

Так. Д о б р о д і й

М а к л е н а
(просто-наївно)
Я не знала. Ну що ж... То купіть собі жобилу.

Д о б р о д і й
Фе, як це грубо! (Відійшовши). Який грубий натура-
лізм! Цинізм! Безсоромність!

Д і д о к
(що слухав збоку)
Але вона, прошу пана, здається, ще натуральна.

Д о б р о д і й
А вам що до того?

Д і д о к
Увечері трохи погано бачу.

Д о б р о д і й
(повертаючись до Маклени),
Тридцять?

М а к л е н а
Ні!

Д о б р о д і й
(з благанням)
Не можна більше, малятко! І взагалі — так не можна
торгуватись. Ти ще така маленька. Ти й справді вперше
вийшла?

М а к л е н а
Так.

Д о б р о д і й
(дивиться їй в очі)
Та ще й плачеш?

М а к л е н а
Хіба я плачу? Це дощ іде, дощ! Це краплини дощу.

Д о б р о д і й
Тридцять п'ять?

М а к л е н а
Ні!

Добродій

Ну як тобі не соромно?

Маклена

А вам?

Підійшов, підглядаючи, дідок.

Добродій

Ну, сорок?

Маклена

Ні!

Добродій
(пошенки)

То, кажеш, без вина й печива? Добре! (Розгорнув парасольку). Ну, золотко, ходімо! Та витри, золотко, очі! По вулиці не можна ходити з мокрими очима навіть під дощем...

Маклена

Так, так... Я знаю. Люди мусять плакати за стіною!

Добродій

Ну, от... Тепер ходімо! Пішли. (Добродій взяв її під руку. Маклена інстинктивно висмикнула руку). Ну, малятко! Не треба, моя дівчинко, адже ми домови... (Ледь пригортав її).

Маклена

(наче її щось відкинуло)

Ні! Ні!.. Не треба!.. Не можу я!.. (Чимдуж біжить у двір). Не можу!

III

*Хотіла додому, та не змогла. Повернулась назад.
Засапавшись, зупинилась у дворі. Крапав дощ.
Підійшла до собачої буди.*

— Не можу я, Кунделю. А думала, що зможу. Коли б він іще не чіпав... А які в нього погані очі, ой! Не можу! Ніколи не зможу! (Сіла, обхопивши руками коліна. Безнадійно захиталась, наче хотіла заколисати свою гірку думу). Ех, ну чому це так, Кунделю? Чому мені здалося, що я й справді зможу дістати грошей? Так здалося, наче увіч, отакечки здалося, отак, що я вибігла. Чого це так, Кунделю? Га?

Г о л о с
(з буди)

Обережніше з душевними таємницями — тут, окрім собаки, є ще й людина.

М а к л е н а

Ой! Хто там?

Г о л о с

Я.

М а к л е н а

Хто... Ви?

Г о л о с

Я! (*Вилізає з буди*). Я — як єдність самосвідомості у філософії, світова субстанція, незмируще я! Трансцендентальне за Кантом, єдиносущє за Гегелем. Я! З якого виникає всесвіт у Фіхте і навіть за матеріалізмом — найвища ступінь в розвитку матерії — Я!

М а к л е н а
(впізнавши)

Ах, це ви?.. Що грали на дудці перед паном Зарембським?

Музикант
(збитий зі своєї високої іронії цим наївно простим,
але вбивчим запитанням)

Так. На жаль, це я, що грав, як ви кажете, на дудці перед паном Зарембським. Але я грав йому на дудці! На дудці, чорт забирай! На дудці! На інструменті високого мистецтва я ніколи не гратиму панові Зарембському! А втім, чого я хвилююсь? Адже я колись концертував. Але я грав усім. І не моя провина, що в перших рядах сиділи Зарембські. Втім, це не так уже й важливо... Перші для мистецтва ті, що його розуміють і люблять.

М а к л е н а

А чому ви в буду залізли?

Музикант

Я в ній ночую.

М а к л е н а
(аж присіла)

Ночуєте?

Музикант

Це тепер моя квартира. Квартира польського музиканта — віртуоза Ігнація Падура³. В такому стані, здається, треба ще розповісти біографію. Стисло. Колись я грав, і прізвище Падур було гучне. Мені навіть пророкували світову славу. Я, звісно, захотів грати всьому світові з польської державної естради. Пішов до легіону. Воював за світовий гуманізм, за вільну Польщу et caetera. Але на естраду зійшли якісь нові музиканти. Від мене дуже тхне горілкою?

Маклена

Дуже.

Музикант

Ну от. Не музиканти, а нездари-ремісники. Вони грають на казенних струнах улесливі симфонії диктаторові, і за це їм надано диригентські пости в мистецтві. Мені ж пан Пілсудський дав оцю буду...

Маклена

І ви погодились? Взяли?

Музикант

Я? Гм... (Знову збитий з високої іронії). Так! Я вліз.

Маклена

Але ж це не його буда. Це буда Кунделя!

Музикант

Ma fille, ви ще не знаєте, що таке іронія.

Маклена

Я не знаю, що це таке. Але якби це була буда Пілсудського — скажіть, хіба він пустив би вас?

Музикант

Гм... Це справді ще питання!

Маклена

Ну от. А ви кажете... Це буда Кунделя.

Музикант

Так, у мене вийшла риторика. У вас краще, ma fille. Безпосередніш. І гостріше, чорт забирай! Це навіть не Пілсудського буда! Це буда Кунделя. Він (на собаку) зветься Кундель?

Маклена хитнула головою.

А я живу і навіть не знаю, як ім'я мого справжнього господаря. Ось вона, людська невдячність! Ось вона. І за що? За те, що він, єдиний на все місто, пустив мене до себе жити. Правда, спочатку і він не пускав. Навіть близько не підпускав. Ночей з п'ять гавкав, коли я підходив — гарчав. Еге ж, гарчав, Кунделю? Ой, як гарчав! А потім впустив.

Маклена

Кундель добрий!

Музикант

Так, у нього дуже гарна шерсть. Волохата, тепла. Ось тільки кусають блохи. Але, кусаючи, вони і гріють шкіру. Ви тільки нікому не кажіть, що я тут ночую. Аби не вигнали. Хоч я певен, ви не скажете. Я вас трохи знаю. Я бачив, як ви збираєте на канавах кістки. І як ділилися з Кунделем. Я вас вважаю другою після Кунделя шляхетною істотою в Польщі. Йй-богу! Мені хочеться сказати вам щось приємне. Але що?

Маклена

Скажіть, що б ви зробили, якби прийшов хазяїн і почав виганяти з квартири вашого хворого батька і сказав би: станеш на коліна — не вижену; та коли б ще до того ви були дівчиною, а заробити ніде не можна, то що б ви зробили?

Музикант

Те, що я вже зробив. Пішов у буду, а не став на коліна. *(Скрикнув навіть)*. І не стану! Здохну от у цій буді, а не стану! Хоча я не знаю, для чого тоді людині коліна? Та й хіба ж у колінах згинається людина? *(До себе)*. От мені гадалося, що, вповзаючи в цю буду на колінах, я все-таки не стою перед ним на колінах. А виходить — навпаки. Прибігає вночі якесь наївне дівча — і просто так питає — чи не той я, що сьогодні грав їм на дудці. Але що гірш? Дудка чи коліна? Га? Тепер я у вас питаю?

Маклена

У вас є мама?

Музикант

Гм... Ви хочете сказати, щоб я про це у мами запитав? Нема. Згідно з хрестоматією нікого немає. Я зовсім самотній. Я сирота.

М а к л е н а

То чого ж ви сюди залізли і сидите? Чому не підете в революціонери, коли у вас нікого нема і ви проти них?

М у з и к а н т

От, нарешті, звичайне трафаретне питання. У революціонери! В комуністи! А нащо туди йти, та fille? Задля чого? Для чого?

М а к л е н а
(спалахнула)

Як це — нащо? Як — задля чого? Та як вам не сором таке казати? Ви, може, й справді не знаєте, нащо? Та коли б ви тільки знали, заради чого борються, наприклад, комуністи, ви б так не питали! Але якби я зараз була сама, коли б Христинка була трошки більша, а батько не хворів, я б зараз же майнула через цей мур і пішла б у революціонери! Побігла б! Ой, як би я билася за соціалізм!

М у з и к а н т

Це, та fille, мої юнацькі фантазії та мрії. А ти їх мені сьогодні повторюєш. Сьогодні, коли я вже виріс із них і знаю, що соціалізм — це буде лише друга після християнства світова ілюзія...

М а к л е н а

А що таке — ілюзія?

М у з и к а н т

Річ лише уявна, але нездійснення.

М а к л е н а

Та яка ж вона нездійснення, коли її усі пани бояться, а поліція за неї до криміналу саджає? Ото дивак! Та якби ви тільки бачили, як сьогодні вели арештованого товариша Окрая! З шаблями наголо, не зводили з нього очей. Ось так! (Показує). Думаєте, за нездійсненну річ отак поведуть?

М у з и к а н т

Це такий кульгавий? Агітатор?

М а к л е н а

Його поранили в ногу. Він комуніст. Іде! Йх четверо, величезні такі здоровила, похмурі та злі. А він ловить

краплі дощу і сміється. Вони на нього дивляться, він — на весь світ. І ви думаєте, він один такий? Мільйон дев'яносто тисяч!

Музикант

Краплі дощу ловлять?

Маклена

У тюрмах всього світу замкнуті.

Музикант

Звідки ви це знаєте?

Маклена

Сама з прокламації вчитала. А знаєте, скільки їх розстріляли й повісили за рік? Дев'яносто тисяч п'ятсот! (*Не дочекавшись подиву чи співчуття*). Магда теж отак не змогла відразу збагнути цього числа, то я їй так пояснила. Скільки днів у році, ви знаєте?

Музикант

Триста шістьдесят п'ять — колись мене вчили.

Маклена

Виходить, щодня розстрілювали двісті п'ятдесят. Ви тільки порахуйте! Це значить, щогодини — десять чоловік. Кожні шість хвилин — одного. Ось ми з вами скільки сидимо? Шість хвилин? Більше? (*Тихо*). Отже, двоє вже загинуло на землі. Я іноді, коли прислухаюсь отак, чую постріли... І ви кажете: соціалізм — нездійсненна річ! Та вона вже здійснюється! Он там, в радянських краях. Я коли вийду вночі за канави в поле і подивлюся в той бік (*жест на схід*), вдивлюсь отак, то бачу — далеко-далеко, отам, вже сяє соціалізм.

Музикант

Дев'яносто тисяч п'ятсот, якщо вірити прокламації. Це значить — дев'яносто тисяч п'ятсот трун? Якщо їх виставити в ряд, це приблизно на сорок п'ять кілометрів. Так. Жоден ксьондз не зможе обійти їх з молитвою. Минуть ще роки, десятки років, і цими трунами можна буде оперезати всю землю, та fille, по екватору. Та земля від цього не перестане обертатися навколо сонця й залишиться землею, і люди, і труни, і осінь, і нерівність, і собачі буди на ній були і завжди будуть.

М а к л е н а

І ви отак сидітимете тут?

М у з и к а н т

Я? Гм... Це ви про перспективу?

М а к л е н а
(*подивившись*)

Боже! Який ви обідраний! Вас треба підлатати!..

М у з и к а н т

Від Діогена до цієї буди був довгий шлях. Обідрався...

М а к л е н а

То приходьте до нас завтра. Я вам усе залатаю. А ви за це заграєте мені. Я люблю музику. Заграєте? Щоб так ясно стало. Що ви мені заграєте? Га?

М у з и к а н т

Що? Колись мені гралось от що. Я на світанку виходжу, розумієте, на невідому алею. Ростуть могутні дерева. Тепер таких нема. Ну, такі, як на героїчних пейзажах Пуссена. А далі — передсвітанкове небо. Такого не буває. На мене чекає прекрасна дівчина. Такої теж не буває. У неї очі як передсвітанкове небо, тремтять губи. Я цілую їй руки, і ми йдемо по алеї в якийсь невідомий, неземний край. Мусить зійти зовсім інакше сонце, не наше, погане, а зовсім нове. Ми йдемо та йдемо. Ми ніби вічно йдемо...

М а к л е н а

Не дуже мені подобається. А тепер що ви граєте?

М у з и к а н т

Тепер? Тепер ось що: минули і революції, і соціалізм, і комунізм. Земля стара й холодна. І лиса. Ані билиночки на ній. Сонце — як місяць, а місяць — як півсковорідки.

М а к л е н а

Не треба! Годі!

М у з и к а н т

Сонце — як місяць, а місяць — як півсковорідки — сидить останній музикант і грає на дуду. (*Грає на дудці*). Це теперішня моя композиція...

Маклена

Ні. Цього ніколи не буде! Ніколи! Навпаки — земля буде освітлена, як... сонце! Всюди гратиме музика. А я вийду заміж... За більшовика! На аероплані! (*Побієла від нього*). Я думала, він мені допоможе, порадить, а він... сам наче півсковорідки!..

IV

1

Підбігла Маклена до своїх дверей. Зупинилась. Чує батьків голос — захриплий, виснажений, спотворений гірким сміхом:

— Ну, а коли я стану на коліна? Що тоді скаже пан хазяїн?

З б р о ж е к

До семи годин ранку Граса обов'язково мусить вибратись, — скаже хазяїн.

Б а т ь к о

Тоді я вгрузну отут по коліна, по пояс — і жоден хазяїн мене звідси не підійме.

З б р о ж е к

Худоба теж грузне...

Б а т ь к о

(погрозливо)

То ти різник! Різник?

З б р о ж е к

(спокійно)

Кожний хазяїн — різник, а життя бійня, Грасо.

Б а т ь к о

Що ж тоді мені робити?

З б р о ж е к

(помітивши, що Граса занепав духом)

Треба сплатити гроші, скаже хазяїн. І не кажучи більше ні слова, піде заздалегідь до пана поліцейського комісара... Повернувшись від пана поліцейського комісара,

він звелить збудити себе о четвертій ранку. І ось коли Грасині діти, наплакавшись, міцно заснуть, а рану Граси в думках трохи заснує павутиною сон... (*бачить крізь щілину Маклена — схилилась, обвисла голова на грудях батькових*), раптом постукає хазяїн у вікно. (*Підскочив до вікна і щосили застукав*). Вставай!

Батько скинувся.

Час і пора! Пострілом з гармати видасться цей стукіт Грасі, і, наче пластир із затерплої рани, він здере з душі забуття. О п'ятій хазяїн знову постукає. О шостій до двору прийдуть поліцаї...

Б а т ь к о
(*сам до себе*)

І бритви нема...

З б р о ж е к

Бритви? Нащо тобі бритва?

Б а т ь к о

Є приказка: хто покотиться, той за бритву вхопиться...

З б р о ж е к

Не такої відповіді я чекав, але й ця приказка непогана. Бритва тут більше допоможе, ніж земля. А тепер нехай Граса слухає, що скаже йому на це маклер. Маклер підходить до Граси отак. (*Підійшов і прямо питає*). Скажи, ти взявся б зараз убити людину?

Батько подивився на Зброжека.

Маклер питає про це спокійно і серйозно.

Б а т ь к о
(*пильно подивився на Зброжека*)

Вбити?

З б р о ж е к

Так.

Б а т ь к о

Людину?

З б р о ж е к

Не взагалі людину, а одну людину. Людину, котра заподіяла людям за своє життя багато лиха. Особливо — казатимемо вашою соціалістичною мовою — робітникам,

пролетаріатові. Він для заробітку труїв їх гнилою ковбасою, старими консервами, завжди продавав мокру сіль, а цукор з піском. І це не в одній крамниці,— усій дрібній торгівлі постачав оптом, сотнями тонн, а браковану матерію — цілими кілометрами. Заробляв, гнав монету з квартир, кохання, води, навіть з повітря. Скажи, ти б взявся зараз вбити такого негідника?

Б а т ь к о

Пан хоче в такий спосіб стати тут єдиним хазяїном?

З б р о ж е к

Так. Я хочу в такий спосіб стати тут єдиним хазяїном.

Б а т ь к о

Пан хоче, щоб я вбив Зарембського?

З б р о ж е к

Ні.

Б а т ь к о

Тоді кого ж іще?

З б р о ж е к

Мені

Б а т ь к о

Пан сміється?

З б р о ж е к

Пан маклер серйозно питає — чи взявся б Граса вбити сьогодні пана Зброжека? Тирана? Експлуататора? І за гроші?

Батько дивиться на Зброжека.

Я не хворий і не збожеволів. Річ у тому, що панові Зброжеку вигідніше тепер вмерти, ніж жити. Тому, йому треба, щоб його хтось убив. До зарізу треба. І серйозно, вбив. Це тепер єдиний для нього вихід із кризи, туди (*рух вгору*), на високий хазяйський балкон.

Б а т ь к о

Пан Зброжек хоче вбити себе і не може?

З б р о ж е к

Панові Зброжеку треба вбити себе, і він може. Але він, як старий маклер, хоче трохи заробити на своїй смерті. А для цього треба щоб його вбили.

Б а т ь к о

Я вас не розумію.

З б р о ж е к

Невже Граса не може збагнути такої комбінації? Зброжекове життя — це рахівниця! Кожну хвилину перетворював він у грошву і відкладав на рахівниці. Двадцять три роки! Від кожної копійки жолобки у нього в пам'яті і в серці. І ось прийшла криза, схопила цю рахівницю і — р-раз! — скинула з неї все. Крахнув банк, де лежали всі гроші, але Граса, напевне, вже чув про це. Відкладати знову, будувати з хвилин драбину на балкон — вже не вистачить років. Лишилося одне — вбити себе, але підходить маклер і каже: ти застрахувався від наглої смерті. Дострахуйся ще, заплати за свою смерть, але зароби й ти! Цікава смерть, чи не так? Хай Граса зарубає собі на носі. Маклер дає йому безплатну пораду. Все одно й Граса незабаром помре, заробімо ж на цьому!

Б а т ь к о

Панові... мертвому... гроші?

З б р о ж е к

Імені моему на балкон. Граса дурень. Хто його навчив так думати? Ксьондзи чи соціалісти? Мертвий, у якого в головах гроші, ще живе довго. А що таке живий без грошей? Це вже напівмертва людина. Від неї тхне хворобами, голодом, смертю. Це буде, наприклад, Граса, якщо він не візьметься вбити пана Зброжека!

Б а т ь к о

Нехай! Але я за таке діло не візьмуся!

З б р о ж е к

Чому? Граса боїться кари? Можна буде зробити це так, що цього ніхто відразу не побачить.

Б а т ь к о

Робіть краще так, щоб я цього не бачив.

З б р о ж е к

Тоді Граса вже й себе не побачить. А за це він одержить зараз гроші й завтра заплатить Зарембському за квартиру.

Б а т ь к о

Ні!

З б р о ж е к

Я плачу за цю роботу п'ятсот злотих! Грасо, чуеш?! П'ятсот злотих! Хоч я, по-моєму, заслужив собі безплатну смерть. Мене варт убити задарма. За моє маклерство, за цукор із піском, гнилі консерви. Нарешті, за те, що все одно, коли Граса не вб'є мене сьогодні, я вб'ю його завтра, обов'язково! Викину з квартири, видам поліції. Ну хай хоч раз помститься мені мій квартирант Граса!

Б а т ь к о

А може, я помщуся тим, що не вб'ю?

З б р о ж е к

Ха! Найму іншого — яка ж це помста? За ці гроші мене вб'є навіть пан Зарембський! Хо-хо! Товариш Граса помститься самому собі! Без квартири він одразу загине! А зараз іншої квартири навіть через маклера не знайде товариш Граса. А роботи й поготів! Граса й сам знає, що тепер легше слонові пролізти у вушко голки, ніж біднякові в які-небудь двері. На дні Вісли легше знайти сухе дно, ніж над Віслою роботу! А в Граси спухлі ноги, вже ні на що непридатне серце. Я це знаю, бо в мене самого астма. Все одно до нас швидко, якщо не завтра, постукає в двері смерть і крикне: час і пора! Та й для чого жити, якщо криза засушила дерево життя, дерево із золотим листям. Нема листя! Облетіло! Один сухий чорний стовбур, на якому скоро повисне трупом світ!.. Увесь світ!.. Тож заробімо вдвох на моїй смерті! Дітей забезпечимо!.. Граса не хоче?

Б а т ь к о

Ні.

З б р о ж е к

Тоді забирайся в могилу, пся крев! Завтра о сьомій ти підеш до дзябла! Черв'які! *(Пішов)*.

Б а т ь к о

Я задля своїх дітей на коліна стану, а задля твоїх вбити й тебе не стану. Хотів ще раз перед своєю загибеллю на мені заробити! У-у-у!..

*Та Ма кл е н а вже не чула останніх батькових слів.
Вона наздогнала Зброжека, заступила йому дорогу:*

— Я вас уб'ю!

З б р о ж е к

(з несподіванки не впізнавши Маклени в темряві)
Хто це?

М а к л е н а

Я!.. Я вас уб'ю!

З б р о ж е к

Ти?.. Вб'еш?.. *(Придивляється).*

М а к л е н а
(рішуче)

Так!

З б р о ж е к

За що?

М а к л е н а

За все це.

З б р о ж е к

Та за що, дитино моя?

М а к л е н а

За все, що пан зробив і робить. Об чім щойно говорив батькові... І пропонував. Я вб'ю!

З б р о ж е к

Якому батькові? Що я говорив?

М а к л е н а

Я все чула. Всю розмову з батьком. І те, що пан на коліна хотів батька поставити, і те, що давав йому п'ятсот злотих, щоб він пана вбив. Я вб'ю!

З б р о ж е к

У тебе, дівчинко, мабуть, гарячка, якщо тобі верзеться щось подібне. *(Доторкнувся пальцем до її лоба, вона відштовхнула рукою).* Певна річ! *(Доторкнувся до її однієї, потім другої руки, наче шукаючи пульсу, а сам хотів дізнатися, чи має вона щось у руках).* Тебе напала голодна гарячка. Тебе треба до лікарні.

М а к л е н а

А якщо я піду до поліції?

З б р о ж е к

Навіщо?

М а к л е н а

І розповім про це? Панові поліцейському комісарові?

З б р о ж е к

То пан поліцейський комісар скаже: «У тебе, дівчинко, голодна гарячка». І відправить до лікарні.

М а к л е н а

А якщо я лікареві скажу? На вулиці крикну?

З б р о ж е к

Тебе відвезуть до божевільні.

М а к л е н а

Ох, які ж ви тирани! *(Захиталася, ніби від зубного болю)*. Дракони! Ні!.. Дракони лише в казках були — з трьома, з шістьма головами. А у вас усіх одна голова, маленька голівка, як у глиста. Ви такі великі, великі глисти! О коби можна було б вас усіх розчавити! Коби можна було!..

З б р о ж е к

Голодні галюцинації! І що паненка чула там *(на підвал)* якусь розмову, — теж були галюцинації. Нічого подібного не було! *(Відійшовши, спинивсь. По паузі)*. Скільки тобі років?

М а к л е н а

Тринадцять.

З б р о ж е к

Та ти, певне, й зброї в руках не тримала?

М а к л е н а

Я?.. Я з ельземкомівцями до тиру ходила. Я вже стріляю в найдальшу ціль.

З б р о ж е к

А розумом як?

М а к л е н а

Цієї ночі навчилася.

скажеш татові, якщо мене довго-довго не буде, що я домовилася з паном Зброжеком, найнялась зробити те, на що він підбивав батька. Не забудеш? На що він підмовляв батька — скажеш. Якщо мене довго-довго не буде... Ну от... Ти в мене вже помічниця, ти в мене вже підручна, ти вже майже дівчина. Тільки ти чомусь все мовчиш, дівчино! От і зараз. Сказала б що-небудь, дівчино моя, хоча б слівце. Ніч така велика, темна, без вікна, а ти все спиш і спиш, Христинко. Га, Христинко? Ну от, знову спиш. Ну чого ти все спиш? Скажи... Га? Що ти там шепочеш, немов раченя в мішку? (*Прислухалась: щось там мимрить собі Христинка*). Ага! Тобі дуже хочеться їсти, коли ти не спиш... Ну що ж... Я зараз піду, а ти й заснеш. Я зараз, Христинко! От тільки ще раз погляну, чи все гаразд, отак-от погляну (*озирається*) і піду. От я вже й іду, Христино! Якщо мене довго-довго не буде, щоб ти знала... сіль в горнятку за піччю, у вузлик — трошки круп. Зварнш батькові й собі. (*Пішла, вернулась*). Сіль тримай за піччю, щоб суха була, а якщо знадобиться, візьми отак пучку (*показала як*), під чисту ганчірку й пляшкою на столі трошки, пляшкою потри. Та дивись, не розбий. Адже нею ще мама терла! (*Подивилась на пляшку й вийшла*).

2

О п'ятій встав і Зброжек. Він теж не спав. Біля ліжка — рахівниця. Горить свічка. Стоїть пляшка вина. Випивши чарку, він наливає ще. Напівп'яний обмірковує, планує, лічить.

— Лише на стежці. Так! На стежці!.. Я ніби вийшов... А насправді я стою отак... (*показує як*) і вона стріляє ззаду, в шию. Тільки в шию! Легше мені, зручніше їй і правдоподібніше... Га? Постріл ззаду... (*Напив вина, планує далі*). Я тримаю годинник, затис в одній руці. Загадкова деталь, питання для слідчих, і дівчинка не візьме. Гроші в кишені, частину розсипано по землі. (*Тут маклер шепоче, що можна буде надодати*). Темно, не помітить. Га? На стежці. Так, тільки на стежці. Отже (*перелічив, за звичкою відкладаючи на рахівниці*), премії підраховано, пістолет куплено, де і як — обмірковано. (*Подививсь на годинник*). Лишився ще... заповіт, маклере. (*Одягнувся. Взяв свічку й пішов до дочки*).

Збудив дочку. Підняв свічку догори, почав заповіт.

— Я іду. Будь ласка, зачини за мною двері.

А н е л я

А мама?

З б р о ж е к

До дверей мені треба ще дещо сказати. Але боюся, що мамі це здасться сном. Взагалі вона тепер, як ти знаєш, плутає дійсність із сном і навпаки...

А н е л я

(поглянула на годинник)

Так рано?

З б р о ж е к

Хто рано встає, тому бог подає.

А н е л я

Але ще зовсім темно.

З б р о ж е к

Без грошей і при сонці темно. Так темно, що навіть женихів не видно. І вони дороги не бачать, хоч і люблять темряву. Як ти гадаєш — коли б оце повернулися наші гроші, прийшов би до тебе пан Влодек?

А н е л я

Не нагадуйте мені про нього! Не треба!

З б р о ж е к

Погребував він тобою! А як образив! Наче старчиху-жебракку з жебраками в один ряд поставив! Мало не змусив, каже, любові просити...

А н е л я

Ні! Ні! Я не просила. Я тільки спитала, чи є в нього хоч якесь почуття до мене, хоч краплина совісті! Після його оспівчення...

З б р о ж е к

Совість у нього є... В кожній людині є своя совість. Але кожен виявляє свою совість тоді, коли від неї можна мати користь. Совість, як і все на світі, коштує грошей. Ось будуть у нас гроші, то й в пана Влодека прокинеть-

ся до тебе совість. Чи вона його приведе, чи він її принесе, а вже він прийде до тебе. Прибіжить!

А н е л я

Я замкну перед ним двері.

З б р о ж е к

Залізе у вікно.

А н е л я

Я замкну своє серце.

З б р о ж е к

Він постукає. Почне ходити перед очима, як жебрак попід вікнами, і просити. Його мучитимуть почуття і совість. Го-го-го! Під дощем чи в мороз, у хуртовину, цілу ніч, а проходить. Удосвіта постукає.— Хто там?— спитаєш спросоння.— Любові! Та він уві сні до тебе пролізе, крізь дівочий твій сон голубий проб'ється, ляже біля ніг, припаде й овіе жагучим коханням.

А н е л я

Не буде цього! Ніколи не буде! Таж у мене... у нас грошей нема!

З б р о ж е к

А якщо будуть? Завтра? Навіть сьогодні? І твої гроші? Тоді буде чи не буде?

А н е л я

Не буде.

З б р о ж е к

А що буде?

А н е л я

Я... я не знаю.

З б р о ж е к

А я знаю! Він пробереться знов в твоє серце! Не він, то інший такий же. І ось тепер я скажу, я мушу сьогодні перед тим, як ти зачиниш за мною двері, сказати тобі, що коли він і пролізе в серце, то це ще не біда. А біда, нещастя з процентами буде, коли він через серце пролізе — знаєш куди? В кишеню! Що серце, що наше серце, коли святая святих тепер у людини — кишень, коли вона не порожня, звісно. Кишень! Спустошивши кишеню коханки, кожен коханець дивиться на неї, наче крізь замерзлу шибку. І як ти його не грій, він вже буде холод-

ним. І побіжить із твого серця, як арештант з криміналу. До іншої, звичайно. Мій тобі батьківський заповіт: хочеш довгого й щасливого кохання — зроби з серця сіни в кишеню, а в кишеню нікого не пускай. Тоді сидітимуть у серці, доки сама не виженеш.

Анеля

Якщо в кишені будуть гроші. А як грошей нема?

Зброжек

Гроші будуть. Я зараз іду по гроші. Я сьогодні дістану грошей.

Анеля

А якщо не дістанеш?

Зброжек

Неодмінно. За будь-яких умов! Чуеш? Навіть якби я нагло вмер чи мене вбили... Чого ти так дивишся? Кожного з нас тепер можуть убити. Такий час. Або ми, або нас, як пишуть комуністи — хто кого.

Анеля — рух і переляк. Німе запитання.

А ти вже витріщилась, мов коза на різника. Я кажу — навіть. Навіть якщо б мене вбили — дістану. Адже я застрахований од смерті. Я тепер, так би мовити, безсмертний. У Першому страховому товаристві — на тридцять тисяч доларів, в Золотім Якорі — на тридцять. У Третньому — на сорок, в Транспортному — на двадцять. Отож, якби мене навіть убили, ти повинна одержати за це з мамою сто двадцять тисяч премії. Та за такі гроші краще навіть вмерти сьогодні, аніж завтра — задарма, га? На них можна купити цілу фабрику Зарембського і весь цей будинок. Обов'язково треба купити, щоб зберегти, врятувати гроші від кризи. І коли я куплю, то — ось тобі моє батьківське слово — я в документах напишу і на вивісці великими золотими літерами: «Фабрика Зброжека і Д.», тобто — і дочки. Отоді побачиш, як до тебе приблизить, як тебе покохає добросовісний пан Влодек. Го-го! Тільки боронь боже відприданити назад йому все це. Особливо фабрику. Навіть якщо я піду на небесний балкон, ти тримай її в кишені. І нікого не підпускай. Нізащо! «Фабрика Зброжека і Д.»! Золотими літерами. Вона дасть тобі золото і кохання. «Фабрика Зброжека і Д.».

Ну от, я йду. Піду добувати фабрику Зброжека і Д. Золотими літерами.

Анеля хоче його поцілувати.

Ну-ну... (*Відвернувшись*). Замкни за мною двері. А втім, почекай. (*Подивився на годинник*). Я маю ще сімнадцять хвилин. (*Вийшов*). Сімнадцять хвилин. (*Пішов до себе, бурмочучи*). Сімнадцять хвилин лишилося ще пожити маклерові, а там — Зброжек — пан фабрикант. (*Похлюпався*). І ось маклер востаннє допиває вино. (*Допив вино*). Гасить свічку. (*Загасив*). Яка драматургія!

4

Маклена в темряві під дощем:

— Ти думала, сіль терла, а тут оцей дощ. Чи довго ще він буде? Ця ніч... Я, мабуть, збилася з часу і рано вийшла. Ні зірок, ні дзвону... Ну ось, знову про дощ, а треба про це. (*Замислилась*). Треба про це, а я про гусей думаю. Уявляю — якщо вони зараз справді пролетіли! Темно ж... (*І уявляє. Летять гуси. Розбивають темне небо. Прояснюється ранкова зоря. У гусей вогненнопері крила, наспівує тихенько*).

Гуси, гуси, гусенята,
Візьміть мене на крилята,
Понесіть мене туди, туди...

(*Жест на схід*). Ні! Треба не про це. Про це треба подумати. Про це треба подумати. Про це.

Понесіть мене в тюрму,
У віконце за ґратами...

Вбити чи не треба, товаришу Окрай?— спитала б. І сказала б: мені важко думати. Може, тому, що я ще маленька... Ні, ні! Я вже не маленька! За одну цю ніч я виросла так, що в мене все тіло болить, серце, думки,— так росла. І все одно — робити це чи ні? Я знаю, ви зараз також не спите. Дивитесь із-за ґрат на всесвіт. Думаєте. Далеко бачите. А я, бачте, далі цього муру не бачу. Хоч я теж думаю, думаю, думаю. Він уже не дасть нам жити. Він прийде і постукає у вікно. Він виселить із підвалу. Звільнять. А якщо хазяїн звільняє з підвалу,— значить, він виселяє на цвинтар, казали ви, як я підслуховувала. Я теж хочу вийти з підвалу, ось за цей мур, але в життя, а не на цвинтар. То що ж ви думаєте? Га? (*З буди чути кашель. Маклена до буди*). Ви не спите?

Музикант (з буди)

Хто там?

Маклена

Це я.

Музикант (висунувся, придивився)

Скажіть, панянку, — ви зараз мені снились, чи наснилися тоді, ввечері ще? (*Вийшов, скоцюрбившись. Він, очевидно, змерз*). Я вже, здається, витверезів. Вийшов з горілки і горілка з мене, під три чорти. Як було колись на карикатурі: французик — з Бордо, Бордо із французика. Так і я. А Кундель ваш — здається, Кундель? (*Маклена кивнула головою*). А вас як?

Маклена

Маклена.

Музикант

Ім'я, здається, малопольське.

Маклена

В мене мати була з литвинів.

Музикант

Отже, Кундель не любить запаху горілки. Цікаво було б подивитись на п'яного собаку. П'яних гусей я бачив. Власне, не я — тітка моя... Павлина, здається... Вона вточила мені раз чудової вишнівки, а вишні викинула за вікно. Дивиться — з'їли її гуси ті вишні і п'яні. Кричать, «гел-гел», хитаються. Потім попадали. Мертві. Тітка плакала, обпатрала їх, як в людей водиться і повикидала гусей на смітник. Вранці чує — «гел-гел-гел». Ідуть всі до порога, голодні з похмілля та голі. Ха-ха-ха! Голі! Чому ж ви не смієтесь? Чорт забирай! Сміх, кажуть, гріє! Я ось хотів би зараз бути гусаком, аби мені хтось викинув хоч одну вишню з горілки, чорт забирай! Я вбив би людину, навіть свою тітку, аби одержати бодай краплю горілки!

Маклена

Скажіть, ви справді могли б убити людину? Справді? Свідомо? (*Шукає в п'яній його очей*). Як би треба було — і важко?

Музикант

Якби я міг вбити людину, я давно і передусім убив би себе.

Ма кл е на
(довіжливо)

Значить, у легіоні на війні ви нікого не вбили?

Му з и к а н т (спалахнувши)

Геть, чорт забирай! А то я вб'ю тебе! Так! Я вбивав у легіоні! За гуманізм! За велику Польщу вбивав!

Ма кл е на

Ви так сказали, я й повірила.

Му з и к а н т

Вбивав, чорт забирай! (Заспокоївшись). А втім, знову, здається, вийшла риторика. Я вбивав інших, а себе, як бачите, досі ще не вбив. Скільки фальшивих, навіть підсвідомих слів. Я справді дірявий музикант. Я, здається, нагримав на вас? Даруйте. Це я на себе гримав. Йй-богу, на себе!

Ма кл е на

Та я себе теж ніколи б не вбила. І не вб'ю, хай там що! І не треба, зовсім не треба, щоб пан музикант убивав себе. Хай вже вбивають себе інші. Ви, напевне, не повірите, коли я вам скажу за одного такого. Є такий чоловік, що пропонує гроші тому, хто його вб'є. А зараз похваляється вбити інших. І все це задля наживи. А що б ви сказали про того, що його вбив би?

Му з и к а н т

Коли б я мав гроші, я теж заплатив би тому, хто взявся б мене вбити. І це, я гадаю, вже не риторика.

Ма кл е на

Вас нема за що... (По паузі). Облишмо це! Скажіть тепер про щось інше!

Му з и к а н т

Про що?

Ма кл е на

Про що? Ну хоч би про алею, наприклад.

Му з и к а н т

Мені холодно. Я з похмілля. Алея — глупство. Міражі! Фата моргані! То я сп'яну фантазії розводив. Ніколи такої алеї в мене не було й не буде... Ідіть.

М а к л е н а

Я теж люблю розводити фантазії. Але я завжди думаю, що котрась із них неодмінно здійсниться. Навіть сьогодні думаю. (*В уяві Окрай, тюрма, ауси, вчорашня вулиця. Чомусь стало шкода музиканта. І чомусь захотілося хоч би його поцілувати на прощання*). Дивіться ж, он, здається, стало трохи ясніше? Зоря наче? Дивіться, тут була й алея. Бачите? Тут торік росли величезні дерева. Бачите той клен? Пан Зброжек зрубав. А правда, клен і вночі не схожий на ксьондза?

Му з и к а н т

Нічого не бачу...

М а к л е н а

То в'явіть собі, що ось тутечки тая алея. А небо й справді вже ясніє. На вас чекає дівчина.

Му з и к а н т

Ну й що?

М а к л е н а

То в'явіть, що я хоч трохи тая дівчина. І ви зможете поцілувати мене. Тільки, прошу пана, не в руку, я не люблю, коли цілують у руку. А от прямісінько сюди, в щок, бачите?

Му з и к а н т

Бачу. (*Стоїть*).

М а к л е н а

Ви цілуєте ту дівчину. У неї тремтять губи. От тільки не знаю, що вона скаже, коли почує, що від вас ще й досі дуже відгонить горілкою. Скільки ви випили? Якщо хочете поцілувати, то вже цілуйте в руку, скаже... (*Поцілувала його*). Прощайте!

І щезла, розтанула в передсвітанковій імлі, лишивши на неголеній щоці теплу вологу. І ще начебто музику. Еге ж, музику. Яку чув колись давно. Коли? Де? Він чує далеку музику і спів ліворуч.

Quand l'Aurore discrète,
Rougit dans un ciel pur,
la nature est en fête,
tout chante dans l'azur.
La joyeuse hirondelle

Nous prédit les beaux jours.
Ah! Chantez, chantez comme elle,
Enfants, chantez toujours...⁴

Музикант

Ах, ось що! Serenade de Gounod. (Колись, іще малому, співала мати). Ха-ха-ха! (Чому саме цю наївно-сентиментальну серенаду, цілком протилежну осінній ночі, цій страшній реальності?)

La joyeuse hirondelle
Nous prédit les beaux jours
Ah! Chantez, chantez comme elle...

(Він намагається схопити мелодію на дудці, але збивається. Спазми не дають. Корчиться — так хочеться плакати. Щоб уникнути цього, він намагається жартувати). Які сентименти! (І скоцюрбившись від спазм і холоду, додає). І яка іронія! Горілки!

6

І рано вдосвіта, коли такий міцний сон, і всі спали, Ма клена стрілася в паном Зброжеком. На доріжці, що від його будинку до воріт. Ось вони підійшли одне до одного. Мовчать.

Зброжек
(глухо й іронічно)

Хто ж з нас першим скаже — добридень?

Ма клена
(тоном відповіді на вітання),

Пан уже сказав — добридень.

Зброжек
По-моєму, першим має вітатися найманець.

Ма клена
Я пану вже відповіла.

Зброжек
Панянка відповідає так, наче вона вийшла на дуель.

Ма клена
А що таке дуель?

З б р о ж е к

Це раніше, якщо один другого образить, то рубалися чи стрілялись. Тільки не за гроші, а як рівний з рівним.

М а к л е н а

Адже панові за це заплатять більше, ніж пан мені. Либонь, тисячі?

З б р о ж е к

Га? *(Розглядає Маклену)*. То скільки ж насправді панянці років?

М а к л е н а

Тринадцятий. Я вчора сказала.

З б р о ж е к

О, панянка далеко піде!

М а к л е н а

Так. Я піду в революціонери.

З б р о ж е к

На мої гроші?

М а к л е н а

Ні-ні!

З б р о ж е к

Як же ні? Отже, на мої! *(Цинічно)*. Ну що ж, я навіть приніс для цього пістолет.

М а к л е н а

Давайте.

З б р о ж е к

Його вже заряджено. Лише націлитися і натиснути ось на цю собачку. Панянка каже, що вміє.

М а к л е н а

Так. *(Бере револьвер)*.

З б р о ж е к

(поспіхом)

Ну, ось... Тепер я стану отут на стежці, а панянка *(озирнувся, майже пошепки)* хай стріляє. Тільки в шию. А тоді — в революціонери! *(Непомітно вийняв годинник і гроші, міцно стис у руці, бо вона тремтить)*. Неодмінно в шию! Ну? Тепер *(заплющив очі)* хутчій! Хутчій!

Маклена

(обійшла навколо й стала перед ним)

А гроші?

Зброжек

Гроші потім... коли вб'єш... у кишені...

Маклена

Ні! Гроші хай пан зараз дасть!

Зброжек
(відступивши)

А якщо панянка візьме і втече *(глузливо)* в революціонери?

Маклена

Хай пан покладе їх поруч на землю!

Зброжек

На землю? Можна... Дзябел буг! Вона далеко піде!

Маклена

І хай пан перелічить, щоб я бачила.

Зброжек

Хутчій! Побачать!

Маклена

Хай бачать!

Зброжек
(квапливо лічить гроші)

Ну ось... Сто злотих, двісті п'ятдесят... А ось папірці дрібніші...

Маклена

Скільки ж там?

Зброжек

Я сам не бачу. Темно. Але здається, всі.

Маклена

Ну, то хай пан зачекає, доки йому розвидниться. *(Зброжек, шахраючи, лічить. Маклена підійшла, дивиться. Перевіряє на око)*. Тут, здається, бракує сотні злотих.

Зброжек
(мимрить)

Лише сотні злотих. Маклер і мене одурив. Але... але пістолет, каже він, теж чогось коштує... Більше ста злотих. Йй-бо, більше. Пістолет!

Ма клена
(взявши гроші)

Я вже виросла! Виросла! Дивіться! Ось вам ваші гроші! Дивіться і лічіть! (Рахує). Сто злотих... (Рве й кидає). Двісті п'ятдесят. (Рве й кидає). А ось папірці дрібніші. (Рве й кидає).

З б р о ж е к
(у нестямі)

За квартиру? Комірне мені?

Ма клена

Ще п'ятдесят злотих? Сто?.. Але пістоlet, кажете, коштує (піднімає пістоlet) більше ста. Батько розповість про все. То, може, й там, у банках, порвуть ваші гроші. (Націлилась).

З б р о ж е к
(затулившись рукою)

Не треба, не треба. Прошу пані!

Та Маклена знов обійшла його, тоді він побіг од неї. Маклена вистрілила. Зброжек упав. Маклена кинула револьвер. Зупинилась і стоїть непорушно, доки не почувся з балкона свисток. Свисток, що ним викликають поліцію. Тоді вона побігла до брами. Але повернулась і взяла револьвер. Коли, підбігши, почувла, що до брами входять, кинулась уздовж муру до буди Кунделя. З буди виліз Музикант.

Ма клена
(йому)

Ви бачили? Чули? Розкажіть про все це поліції. Чи передайте батькові і Христинці. І скажіть, що я... (Десь збоку залящав свисток. Вона перелізла через мур. Ще раз з'явилась її голова. Гукнула дзвінко, махнула рукою). Перекажіть, що я повернуся! Неодмінно! І зникла. Музикант, горблячись від холоду, пішов у той бік, куди показала Маклена. Та його сіпнув за спину холод і повернула якась думка. Він озирнувся і побіг у протилежний бік. Вернувся і знову пішов, куди показала Маклена, здається, вже більш рішуче. З-за муру, де пролізла Маклена, десь далеко сходило сонце.

Ш и р м а